

28.09.2026

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA GENDER IDENTIFIKATSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA DIAGNOSTIK YONDASHUV

Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna

Xalqaro Nordik universiteti, Psixologiya va maktabgacha ta’lim kafedrası katta o’qituvchisi,
mustaqil izlanuvchi

mahliyoqosimjonovna06@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238693>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasini shakllantirish jarayonida diagnostik yondashuvning ahamiyati yoritilgan. Bolaning o’z jinsini anglash, gender rollari haqidagi tasavvurlari, kelajakdagi rollarga munosabati hamda o’ziga va o’z jinsiga nisbatan munosabatini aniqlash masalalariga e’tibor qaratilgan. Shuningdek, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasining shakllanganlik holatini aniqlash uchun foydalanish mumkin bo’lgan mezonlar va savollar mazmuni bayon etilgan. Diagnostika natijalaridan bolaga nisbatan individual pedagogik yondashuvni belgilashda foydalanish imkoniyatlari ko’rsatib berilgan.

Kalit so’zlar: maktabgacha yosh, gender identifikatsiyasi, bola shaxsi, o’zini anglash, gender roli, diagnostika, gender tarbiyasi, ijtimoiylashuv.

Kirish. Maktabgacha yosh davri bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bola o’zini, atrofidagi insonlarni va ijtimoiy munosabatlarni faol anglay boshlaydi. U oila a’zolarining xatti-harakatlarini kuzatadi, tengdoshlari bilan muloqot qiladi, turli rolli o’yinlarda ishtirok etadi va shu orqali o’zining ijtimoiy tajribasini boyitadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning rivojlanishida o’zini muayyan jins vakili sifatida anglashi ham muhim ahamiyatga ega. Bola “Men kimman?”, “Men o’g’il bolamanmi yoki qiz bolamanmi?”, “O’g’il va qiz bolalar qanday farqlanadi?”, “Kelajakda men qanday inson bo’laman?” kabi savollarga asta-sekin o’z tajribasi asosida javob topa boshlaydi.

Gender identifikatsiyasi bolaning o’zini ma’lum bir jinsga mansub deb anglashi, ushbu mansublikni qabul qilishi va u bilan bog’liq ijtimoiy tajribani o’zlashtirishi bilan bog’liq jarayondir. Shu sababli maktabgacha ta’lim jarayonida gender identifikatsiyasining shakllanishiga e’tibor qaratish bolaning umumiy shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiylashuvi uchun muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasining shakllanishi oila muhiti, o’yin faoliyati, tengdoshlar bilan muloqot va pedagogik ta’sir bilan uzviy bog’liq. Shu sababli bolaning o’z jinsini anglashi, gender rollari haqidagi tasavvurlari va o’z jinsiga nisbatan munosabatini aniqlash ta’lim-tarbiya jarayonini to’g’ri tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasining shakllanganlik holatini aniqlashga qaratilgan diagnostik yondashuvlardan foydalanish zaruratini yuzaga keltiradi.

Gender identifikatsiyasi va uning maktabgacha yoshdagi ahamiyati.

Gender identifikatsiyasi bolaning shaxsiy “Men” obrazining muhim jihatlaridan biridir. Maktabgacha yoshda bola o’zining jinsiy mansubligini anglash bilan birga, o’g’il va qiz bolalar haqidagi tasavvurlarini ham shakllantirib boradi.

28.09.2026

Bunda bolaning atrofidagi ijtimoiy muhit muhim rol o‘ynaydi. Oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti, tengdoshlar va kundalik hayotdagi munosabatlar bola uchun genderga oid dastlabki tajriba manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Gender identifikatsiyasini shakllantirishda shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va ijtimoiylashuvga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanish muhimdir. Bunda bolaning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, o‘yin va muloqot jarayonida uning ijtimoiy rollarni anglashiga sharoit yaratish zarur. Shu bilan birga, bunday yondashuvlarni samarali tashkil etish uchun bolaning gender identifikatsiyasi bilan bog‘liq tasavvurlari va munosabatlarini dastlabki bosqichda aniqlash muhim hisoblanadi.

Gender identifikatsiyasini shakllantirish jarayonida bolaning faoliyatini faqat “o‘g‘il bolalarga xos” yoki “qiz bolalarga xos” faoliyat sifatida qat’iy chegaralash maqsadga muvofiq emas. Aksincha, bolaning turli faoliyatlarda ishtirok etishi, o‘z fikrini erkin bildira olishi va ijtimoiy vaziyatlarni tushunishi uchun imkoniyat yaratish zarur.

Shu nuqtai nazardan, pedagogik jarayonda bolaning gender identifikatsiyasi qanday shakllanayotganini aniqlash uchun diagnostik yondashuvdan foydalanish muhimdir.

Gender identifikatsiyasini diagnostika qilish zarurati.

Diagnostika - bolaning mavjud bilim, tasavvur, munosabat va xususiyatlarini aniqlash imkonini beruvchi jarayondir. Gender identifikatsiyasi diagnostikasida asosiy maqsad bolaga baho berish emas, balki uning o‘z jinsini qanday anglayotgani va genderga oid tasavvurlari qanday shakllanganini aniqlashdan iborat.

Maktabgacha katta yoshdagi bola bilan diagnostik suhbat olib borishda savollar bolaning yoshiga mos, sodda va tushunarli bo‘lishi kerak. Savol bolaning javobini oldindan belgilab qo‘ymasligi, balki uning o‘z fikrini erkin ifodalashiga imkon berishi lozim.

Shuningdek, diagnostik suhbatni individual tarzda tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda bola boshqa bolalarning javoblarini eshitmasligi va o‘z fikrini mustaqil ifodalashi mumkin.

Diagnostika jarayonida bolaning faqat “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” javobini aniqlash emas, balki:

- javobning mazmuni;
- fikrining izchilligi;
- o‘z fikrini tushuntira olishi;
- emotsional munosabati;
- genderga oid qarashlarining moslashuvchanligi ham hisobga olinishi lozim.

Gender identifikatsiyasini aniqlashning asosiy mezonlari.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasini o‘rganishda to‘rtta asosiy mezonni ajratish mumkin.

Birinchi mezon - o‘z jinsini anglash

Mazkur mezon bolaning o‘zini o‘g‘il yoki qiz sifatida anglashini va o‘z jinsining barqarorligini tushunishini aniqlashga qaratiladi.

Bunda bolaning:

- o‘z jinsini aniq ayta olishi;
- o‘g‘il va qiz bolalar o‘rtasidagi farqlarni tushuntira olishi;
- o‘z jinsini aniqlashda qanday belgilarni asos qilib olishi;
- jinsiy mansublikning barqarorligini tushunishi aniqlanadi.

Masalan, bolaga: “Sen kimsan: o‘g‘il bolami yoki qiz bolami? Buni qanday bilasan?” yoki “Sen ertalab uyg‘onganingda qiz bola (o‘g‘il bola) bo‘lib uyg‘onishing mumkinmi? Nima

28.09.2026

uchun?” kabi savollar berish mumkin. Bunday savollar bolaning o‘z jinsini shunchaki nomlashi emas, balki uning mazmunini tushunishini aniqlashga yordam beradi.

Ikkinchi mezon - jinsiy-rolli tasavvurlar.

Mazkur mezon bolaning o‘g‘il va qiz bolalarning kundalik faoliyati, o‘yinlari, kiyim-kechaklari va oiladagi faoliyatlari haqidagi tasavvurlarini aniqlashga qaratiladi.

Masalan:

- “O‘g‘il bola va qiz bola bir xil o‘yinchoqlar bilan o‘ynashi mumkinmi? Nima deb o‘ylaysan?”

- “O‘g‘il bola va qiz bola o‘ziga yoqqan kiyimni tanlashi mumkinmi? Nima deb o‘ylaysan?”

- “O‘g‘il bola va qiz bola uyda bir xil ishlarni bajarishi mumkinmi? Nima deb o‘ylaysan?”

Bu savollarda bolaning gender rollarini qanday tushunishi bilan birga, faoliyatlarni faqat bitta jinsga qat’iy bog‘lash yoki turli faoliyatlarni qabul qilish darajasi ham kuzatiladi.

Bu yerda asosiy maqsad bolani muayyan javobga olib kelish emas, balki uning mavjud tasavvurini aniqlashdir.

Uchinchi mezon — kelajakdagi gender-rollarga munosabat.

Maktabgacha katta yoshdagi bola kelajak haqida dastlabki tasavvurlarga ega bo‘la boshlaydi. U kim bo‘lishni, qanday kasb egallashni va kelajakda qanday oilaga ega bo‘lishni tasavvur qilishi mumkin.

Shu sababli quyidagi savollar qo‘llanishi mumkin:

- “O‘g‘il bola yoki qiz bola xohlagan kasbini tanlashi mumkinmi? Nima deb o‘ylaysan?”

- “Katta bo‘lganingda kim bo‘lishni xohlaysan? Nima uchun?”

- “Katta bo‘lganingda oila qursang, oilangdagi vazifalarni qanday bajarishni xohlaysan?”

Mazkur savollar bolaning kelajakdagi ijtimoiy va oilaviy rollar haqidagi tasavvurlarini aniqlash imkonini beradi.

To‘rtinchi mezon — o‘ziga va o‘z jinsiga munosabat.

Bolaning gender identifikatsiyasi uning o‘ziga bo‘lgan munosabati bilan ham bog‘liq. Bola o‘z jinsini qanday qabul qilishi, o‘zidagi qanday sifatlarni qadrlashi va o‘zini qanday baholashi muhim ahamiyatga ega.

Bu mezon doirasida:

- “Senga o‘g‘il bola yoki qiz bola bo‘lish yoqadimi? Nima uchun?”

- “Agar sen boshqa jinsdagi bola bo‘lib qolsang, o‘zingni qanday his qilarding? Nima uchun?”

- “O‘zingda qanday yaxshi sifatlarni qadrlaysan? Nima uchun?” kabi savollardan foydalanish mumkin.

Mazkur savollar orqali bolaning o‘ziga va o‘z jinsiga nisbatan emotsional munosabatini aniqlash mumkin.

Diagnostic suhbatni tashkil etish:

Yuqoridagi mezonlardan kelib chiqib, diagnostic suhbatni 12 ta savol asosida tashkil etish mumkin. Savollar to‘rtta mezon bo‘yicha teng taqsimlanadi.

28.09.2026

Gender identifikatsiyasini aniqlash mezonlari va savollar soni

Mezon	Savollar soni
O‘z jinsini anglash	3
Jinsiy-rolli tasavvurlar	3
Kelajakdagi gender-rollarga munosabat	3
O‘ziga va o‘z jinsiga munosabat	3
Jami	12

Diagnostik suhbat davomida tarbiyachi bolaning javoblarini imkon qadar to‘liq qayd etadi. Bolaning javoblari keyinchalik belgilangan mezonlar bo‘yicha tahlil qilinadi. Bu jarayonda bolaning javobini keskin baholash yoki uni “noto‘g‘ri” deb to‘xtatish tavsiya etilmaydi. Chunki diagnostikaning maqsadi bolaning fikrini o‘zgartirish emas, balki uning mavjud tasavvurlarini aniqlashdir.

Diagnostika natijalaridan foydalanish

Diagnostika natijalari tarbiyachiga har bir bolaning gender identifikatsiyasi bilan bog‘liq tasavvurlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Agar bolaning o‘z jinsini anglashida qiyinchilik kuzatilsa, tarbiyachi bolaning o‘zini anglashiga yordam beruvchi oddiy suhbatlar va o‘yinlardan foydalanishi mumkin.

Agar gender-rolli tasavvurlar haddan tashqari qat‘iy bo‘lsa, turli faoliyatlarni namoyish etuvchi rolli o‘yinlar, ertaklar va hayotiy vaziyatlardan foydalanish mumkin.

Kelajakdagi rollar haqidagi tasavvurlar cheklangan bo‘lsa, turli kasblar, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy faoliyatlar haqida suhbatlar tashkil etish maqsadga muvofiq.

O‘ziga va o‘z jinsiga munosabatda salbiy holatlar kuzatilganda esa bolaning ijobiy sifatlarini qo‘llab-quvvatlash, muvaffaqiyatlarini e‘tirof etish va o‘ziga ishonchini mustahkamlashga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlardan foydalanish mumkin.

Shunday qilib, diagnostika yakuniy maqsad emas. U keyingi pedagogik faoliyatni rejalashtirish uchun boshlang‘ich ma‘lumot vazifasini bajaradi.

Xulosa

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasini shakllantirish bolaning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiylashuvi bilan bog‘liq muhim jarayonlardan biridir. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun bolaning gender identifikatsiyasi qanday holatda ekanligini aniqlash muhim.

Tahlil natijasida diagnostik yondashuvni to‘rtta asosiy mezon asosida tashkil etish mumkinligi ko‘rsatildi: o‘z jinsini anglash; jinsiy-rolli tasavvurlar; kelajakdagi gender-rollarga munosabat; o‘ziga va o‘z jinsiga munosabat.

Har bir mezon bo‘yicha ochiq savollardan foydalanish bolaning o‘z fikrini erkin ifodalashiga imkon beradi. Ayniqsa, “Nima deb o‘ylaysan?”, “Nima uchun?” kabi savollarning qo‘llanishi bolaning javobini chuqurroq tahlil qilish imkonini yaratadi.

Diagnostika natijalari asosida bolaga individual yondashuvni belgilash, pedagogik faoliyat mazmunini moslashtirish va bolaning o‘zini anglashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan ta’limiy vaziyatlarni yaratish mumkin.

Demak, maktabgacha ta’lim tashkilotida gender identifikatsiyasini shakllantirish jarayonida diagnostik yondashuvdan foydalanish bolaning mavjud tasavvurlarini aniqlash, pedagogik ishlarni maqsadli tashkil etish va bolaning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun muhim metodik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice-Hall.
2. Kohlberg, L. (1966). A cognitive-developmental analysis of children’s sex-role concepts and attitudes. In E. E. Maccoby (Ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford University Press.
3. Martin, C. L., Ruble, D. N., & Szkrybalo, J. (2002). Cognitive theories of early gender development. *Psychological Bulletin*, 128(6), 903–933.
4. Razzoqova, M. Q. *Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasini shakllantirishning pedagogik asoslari*. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Xalqaro Nordik universiteti.
5. Razzoqova, M. Q. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasining shakllanishi*. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. Toshkent, 2026.
6. Razzoqova, M. Q. *Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasini shakllantirishga oid ilmiy-uslubiy tadqiqotlar*.